

5. Тугендхольд Я. Эдгар Дега и его искусство / Я. Тугендхольд // Эдгар Дега. Письма. Воспоминания современников; сост. и примеч. В. Прокофьева. – М. : Искусство, 1971. – 301 с.
6. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. Том I Образ и действие / О. Шпенглер; [пер. с нем. Н. Горелин]. – М. : Попурри, 2009. – 656 с.

Гоманюк М.А.

УДК 069+304+37

«КУЛЬТУРА НА ДОТИК»: ДОСВІД СОЦІАЛЬНОГО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МУЗЕЙНОГО ПРОСТОРУ

Анотація. В статті представлена концепція створення інноваційного музейного продукту, спрямованого на популяризацію традиційної спадщини, залучення до музею нових відвідувачів, активізацію співпраці музею з творчими людьми, формування толерантного відношення до осіб з обмеженнями життєдіяльності. В фокусі концепції – сприйняття музейного простору методом дотику (на основі ідей відомого вченої і тифлопедагога Ольги Скороходової). В статті також розроблені процедури практичного втілення теоретичних положень концепції і обґрунтовані очікувані соціальні наслідки реалізації проекту.

Ключові слова: Ольга Скороходова, музейна експозиція, соціальна інженерія, тифлопедагогіка

Анотация. В статье представлена концепция создания инновационного музейного продукта, направленного на популяризацию традиционного наследия, привлечения в музей новых посетителей, активизацию сотрудничества музея с творческими людьми, формирование толерантного отношения к людям с ограничениями жизнедеятельности. В фокусе концепции – восприятие музейного пространства методом касания (на основе идей известной ученой и тифлопедагога Ольги Скороходовой). В статье также разработаны процедуры практического воплощения теоретических положений концепции, и обоснованы ожидаемые социальные последствия реализации проекта.

Ключевые слова: Ольга Скороходова, музейная экспозиция, социальная инженерия, тифлопедагогика

Summary. The article introduces concept of innovative museum project aimed at promoting traditional heritage, attracting new visitors to the museum, intensifying its cooperation with the creative people, formation of tolerance towards people with special needs. The focus of the concept is perception of the museum's space by touching. The project is inspired by the ideas of the famous scientist and typhlitis pedagog Olga Skorohodova. However, while Skorohodova's method of contact is used only for visually impaired visitors, the project "Culture by touch" contains a set of measures developed for some kind of immersion of sighted visitor to the world of blind people. Socio-engineering concept of the project is associated with different areas of social work with youth, people with special needs, creative informal organizations and activities in the field of museum and all the regional community cooperation.

The article also contains project of practical implementation of the concept's theoretical principles on the bases of a museum in Belozerka village in Kherson region (Ukraine), where Olga Skorohodova was born. Among the developed events there are expositions made by Olga Skorohodova (boxes with the objects placed for "inspection" by touch, tablets for Braille writing, table to work blindly, etc.), interactive tours, workshops for young artists "Plener for blind" etc. Finally, article presents social impacts of the project and proposed options for further development.

Keywords: Olga Skorokhodova, museum, social engineering, typhlitis-pedagogy

Однією з найбільш видатних постатей, що народилися у селищі Білозерка Херсонської області, є Ольга Скороходова – всесвітньо відома педагог, вчений-дефектолог, автор низки наукових та літературних праць, які були створені нею при повній відсутності зору і слуху [1]. Її головний твір «Як я сприймаю й уявляю собі навколишній світ» (вперше надрукований 1947 року), відзначений багатьма преміями та перекладений на багато іноземних мов [1, 4]. Книга неодноразово перевидавалась. На жаль, ім'я Ольги Скороходової практично забуто на її батьківщині.

У своїй книзі Скороходова не тільки описує світ сліпоглухої людини, вона формує систему взаємовідносин між звичайними людьми та людьми з обмеженнями життєдіяльності [8], в якій всі мають однакове право на загальнолюдські культурні надбання. Зокрема в книзі Скороходової йде мова і про музеї, які теж відчиняли двері і колекції для сліпих та сліпоглухонімих [4, 5].

Досвід Ольги Скороходової може бути цікавим не тільки для осіб з обмеженнями життєдіяльності. Як це не парадоксально звучить, підхід Скороходової до сприйняття мистецтва може бути не менш цікавим і для звичайних відвідувачів. У своїй книзі Скороходова описує власний досвід відвідування музеїв (сприйняття предметів на дотик, на нюх) [4], який є цікавим не тільки для осіб з обмеженнями життєдіяльності, а й для звичайних людей. Цей підхід створює неповторний світ відчуттів одного органу – своєрідне «соло» дотику, соло запаху, соло звуку.

З іншого боку, сфера культури в сільських районах Херсонщини є однією з найбільш занедбаних. Чимало культурних установ у сільській місцевості за останні два десятиріччя були або взагалі знищені, або знаходяться під загрозою закриття. Більшість районних музеїв в Херсонській області все ж таки вдалося врятувати. Проте, хоча вони й залишаються осередками культури, їх потенціал (мистецький, освітній, комунікаційний, науковий тощо) використовується місцевими громадами вельми неефективно.

В експозиціях районних музеїв зазвичай домінують стандартні експонати, якими важко зацікавити відвідувача. Тому вміння нестандартно представити найбільш банальний експонат – це чи не єдина можливість спонукати людину зацікавитися його історією, особливостями – «затягнути» зрештою людину

до музею. Але чи не найголовніше – це те, щоб людина приходила туди неодноразово, ще й разом з другом, подругою, родичами, гостями.

Наступна проблема – це взаємодія різних спільнот в громаді: вікових (дітей, молоді, старших людей), професійних (наприклад, митців, діячів культури і всіх інших), звичайних людей, людей з обмеженнями життєдіяльності тощо. Для багатьох громадян України інваліди, наприклад, – це нещасні, хворі люди, фактично викинуті з суспільного життя. Музей в цій ситуації може стати цікавим майданчиком для соціоінженерної діяльності, адже він може стати тим місцем, де абсолютно різні з соціологічної точки зору відвідувачі могли б взаємодіяти, знайомитися, ламати комунікаційні та соціальні бар'єри.

Враховуючи вказане, співробітниками Білозерського районного музею ім. Дмитра Багалія та Херсонського обласного відділення Соціологічної асоціації України (ХОВ САУ) було розроблено концепцію переосмислення соціального використання музейного простору. Концепція була створена в рамках міжнародного (Україна-Грузія-Вірменія) проекту «Новий подих культури: спадщина, наповнена життям мистецтва», що впроваджується за фінансової підтримки ЄС [2, 3]. Ініціатор проекту – Херсонський міський Центр молодіжних ініціатив «Тотем», співробітники якого вже мають неабиякий досвід інноваційного привертання уваги до проблем музеїв. Їх діяльність в багатьох моментах була взірцевою для розробки запропонованої концепції [5, 6].

Роботи у напрямку поєднання світу незрячих та інших людей у світі велись, але здебільшого в рамках комерційних проєктів. Широко відома мережа ресторанів «У темряві», в яких відвідувачі вживають їжу та напої у темряві. Такі ресторани є й в Україні: у Києві та Львові [10]. В музейній сфері також використовується такий підхід. Наприклад, у Музеї сліпих в м.Холон (Ізраїль), під час екскурсій якого відвідувачі знайомляться з різними об'єктами (овочі, предмети побуту) на дотик, смак та запах. Проте об'єкти, які пропонуються в цьому музеї, не мають історичної та культурної цінності [10], що робить цей проєкт дещо однобоким.

Мета статті – концептуалізація ідеї створення інноваційного музейного продукту, спрямованого на популяризацію традиційної спадщини, залучення до музею місцевої громади, активізацію співпраці музею з творчими людьми. Завдання концепції: підвищення привабливості музейної експозиції; соціальна реклама музею; формування креативних здібностей дітей та молоді; формування толерантного відношення до осіб з обмеженнями життєдіяльності; залучення осіб з обмеженнями життєдіяльності до активного суспільного життя; поширення передового альтернативного досвіду серед інших районних музеїв; підвищення престижності професії педагога корекційної освіти (зокрема тифлопедагога), дефектолога, соціального працівника тощо.

Метод «оглядання» речей Скороходової робить музей не приміщенням, в якому все навколо відчужене від глядача, а творчим майданчиком, дискусійним клубом, вікном у інший світ. Концепція проєкту «Культура на дотик» скерована на організацію інтерактивних заходів, під час яких відвідувачі стають не тільки глядачами, а залучаються до активної діяльності – беруть участь у вікторинах, мистецьких заходах, створюють декоративно-мистецькі об'єкти, в ігровий спосіб пізнають історію свого краю, пізнають особливий світ людей з обмеженнями життєдіяльності тощо. Музей стає «відкритим» – замість стандартного «нічого не чіпати руками», вам говорять – «спробуйте культуру на дотик», «подивіться на світ так, як на нього дивляться люди з обмеженнями життєдіяльності», «пізнавайте світ в інший спосіб, незвичний для себе».

В рамках концепції заплановано декілька взаємопов'язаних напрямів діяльності:

1. Створення виставки, присвяченої Ользі Скороходовій. Експозиція складається з набору стендів (з інформацією про О. Скороходову), «мистецького столу» (стіл спеціальної конструкції зі складаними стільцями, за яким можна працювати із зав'язаними очима), набору експозиційних боксів (непрозорі ящики з отворами для рук, на підставці), за допомогою яких відвідувач «оглядає» вибрані об'єкти з зібрання музею пальцями рук (наприклад, статуетку, предмети повсякденного ужитку). Принцип побудови експозиції скерований на тактильне сприйняття предмету. Такий підхід має декілька завдань. По-перше, відвідувач потрапляє у відмінний від звичайного світ відчуттів, вражень незрячої людини. По-друге, цим ми змінюємо концепцію взаємодії глядача та традиційного музею, в якому «не чіпати» є головним правилом. За допомогою боксів ми підключаємо тактильні відчуття та стимулюємо процеси мислення – пропонуємо відвідувачу загадку «що всередині?». По-третє, експозиція мобільна – вона легко переноситься у інше місце, в ній також можна швидко змінити об'єкти. Можливість змінювати об'єкти робить музей більш привабливим для повторного відвідування, тобто людині буде цікаво ходити у музей на кожну нову зміну предметів, а не раз на рік чи ще рідше. По-четверте, експозиція надає можливість проводити інтерактивні екскурсії.

2. Проведення інтерактивних екскурсій. Під час інтерактивної екскурсії відвідувачі «оглядають» руками експонати виставки О. Скороходової, беруть участь у заходах за «мистецьким столом», під час яких відвідувачі можуть малювати, ліпити, писати в звичайний спосіб і всліпу (за допомогою планшету і грифеля Брайля), обговорюють ті моменти, які їх зацікавили. Інтерактивна екскурсія скерована не тільки на взаємодію з експонатами, а й з іншими учасниками заходу. Наприклад, запрошується сліпа особа. Відвідувачі ознайомлюються з його технікою роботи, розмовляють з нею і намагаються щось зробити самостійно з зав'язаними очима. За «мистецьким столом» може проводитися і робота з музейними об'єктами. Сільські музеї мають одну безперечну перевагу – їх об'єкти, зазвичай, є доступними, їх можна взяти у руки, понюхати, відчутти на дотик – як це описується у книзі Скороходової [4, 5], де вона пише про свій досвід відвідування музеїв. Ці заходи також привертють увагу до постаті Скороходової, до її праці. В

межах цих заходів учасники матимуть змогу підписати брайлівським шрифтом сувенірну продукцію (листівку музею із зображенням експонатів виставки Ольги Скороходової) за допомогою письмового приладу для сліпих.

3. Воркшоп «Пленер всліпу». У пленері беруть участь молоді митці (художники, скульптори, дизайнери, фотографи, акціоністи тощо) – мешканці селища та гості з обласного центру. Ідея пленеру – поєднати музейну експозицію, світ «одного відчуття» сліпої людини та сучасне мистецтво. Учасники пленеру експериментують з музейним простором, об'єктами, створюючи витвори мистецтва, які потім залишаються у музеї. Робота проводиться у трьох напрямках: художнє осмислення музейних об'єктів під кутом зору відчуттів незрячої людини, художня робота у техніці всліпу та поєднання двох попередніх підходів. На презентацію результатів пленеру запрошуються представники інших районних музеїв, мистецьких установ, представники місцевої влади, ЗМІ тощо. На заключній презентації пленеру пояснюються принципи інноваційної роботи, які були розроблені під час реалізації проекту, форми представлення культурної спадщини, питання взаємодії музеїв з громадськими організаціями.

4. Оцінка ефективності проекту. Під час реалізації концепції проводиться анкетування відвідувачів-учасників інтерактивних екскурсій (екзит-пол – опитування на виході з музею). Відвідувачі анкетуються двічі – на вході та на виході. Серед завдань анкетування – оцінка змін по відношенню до музею, до мистецтва, до громадської роботи, до осіб з обмеженнями життєдіяльності.

5. Реставрація книги Ольги Скороходової. У фондах музею знаходиться книга Ольги Скороходової 1964 року з подарунковим написом. Книга видана шрифтом Брайля та є унікальним об'єктом. Планується зробити її одним з ключових експонатів виставки, що присвячена Ользі Скороходовій. Книга знаходиться у незадовільному стані. Зошитки книги були прошиті залізними скобами, які з часом поржавіли. Це призвело до загального зараження книги, книжковий блок розпався, зошити переплуталися (для їх упорядкування потрібен спеціаліст), один з зошитів свого часу був виставлений як експонат, і до нього на лицьовому боці була приклеєна супровідна табличка. Тож книга потребує негайної реставрації. Процес реставрації книги, так само як інші акції проекту висвітлюються за допомогою публікацій статей у ЗМІ, інтернет-ресурсах та на створених групах у соціальних мережах Інтернету.

6. Фінальна презентація проекту. За результатами проекту проводиться виставка, що присвячена Ользі Скороходовій, в обласному центрі або столиці. Представляються експонати, пов'язані з життям та творчістю Скороходової, відреставрована брайлівська книга, інноваційна експозиція ім. О. Скороходової (бокси та мистецький стіл, які також будуть працювати в режимі інтерактивних екскурсій) та кращі творчі роботи, створені під час заходів (воркшопу «пленеру всліпу», інтерактивних екскурсій) у Білозерському районному музеї.

Інтерактивні заходи є більш привабливими для відвідувачів, ніж пасивне оглядання. На базі музею проводяться мистецькі пленери, інтерактивна діяльність. Кожний захід за участі запрошених експертів, митців є інформаційним приводом завітати до музею і звичайним громадянам (особливо школярам та молоді), і представникам обласної та районної влади, і керівникам освітніх та культурних установ, і представникам громадських організацій.

Привабливими мають бути навіть звичайні інтерактивні екскурсії під керівництвом менеджера-художника. В рамках концепції проводиться також робота з пошуку «звичайних цікавих» людей, які запрошуються на заходи в рамках проекту. Їх залучення розширює коло членів місцевої громади, що ведуть активне громадське життя. Окремо проводиться адресне запрошення до участі у заходах осіб з обмеженнями життєдіяльності, які проживають у населеному пункті. Учасники екскурсій є носіями інформації про зміни в музеї, і можна очікувати, що вони стануть передавати її далі.

Концепція є взаємовигідною як для музею, так і для громадських організацій, оскільки за її допомогою кожна сторона досягає своєї мети. Для музею залучення громадських організацій є новою формою роботи, яка буде сприяти збільшенню відвідувачів, популяризації його діяльності, привертанню суспільної уваги з боку громадськості, влади, освітніх закладів. Більшість неформальних творчих об'єднань не має своїх виставкових приміщень, тому співпраця з музеями є для них дуже важливою з огляду комунікації митців зі споживачами арт-продукції. Для реалізації проекту залучаються представники громадських організацій та неформальних творчих об'єднань, для яких музей надає можливість реалізувати свій творчий потенціал. Окремим напрямком є вихід на громадські організації, що працюють з особами з обмеженнями життєдіяльності. Проект робить музей особливо привабливим і для них. Експорт ідей проекту (на ключові заходи запрошуються представники районних музеїв) сприятиме створенню громадської мережі сільських музеїв, бази обміну передовим досвідом.

Розвиток нестандартних методів подачі інформації в музеях створює прецедент унікальності музею, навіть на рівні району. У кожному музеї можна знайти свою унікальність. Це може зацікавити також інституції, що займаються розвитком туризму, представників туристичного бізнесу – адже на мапі з'являтимуться нові цікаві туристичні об'єкти.

В результаті впровадження проекту музей отримує можливість поповнення своїх фондів предметами, які будуть пов'язані з темою діяльності осіб з вадами зору – в музеї залишаються артефакти, створені в рамках проекту, прилади для писання сліпих, в музей можуть передаватися предмети повсякденного обігу сліпих, сліпоглухонімих, документи, інші тематичні об'єкти. Це може призвести до створення унікального туристичного об'єкту – тематичного відділу музею, що дає можливість музеєві вийти на новий рівень, в тому числі у стосунках з благодійними фондами, туристичними інституціями тощо.

В результаті проектної діяльності розкривається соціальний потенціал музейного простору у наступних напрямках:

- привертання суспільної уваги до проблем музеїв і до проблем осіб з обмеженнями життєдіяльності;
- поширення досвіду проекту в інших музеях;
- залучення цільових аудиторій (школярів, студентів, молодих людей та осіб з обмеженнями життєдіяльності тощо) до участі в інтерактивних заходах;
- організація співпраці музеїв з громадськими організаціями;
- формування толерантного відношення до осіб з обмеженнями життєдіяльності, підвищення престижності професії педагога;
- залучення осіб з обмеженнями життєдіяльності до активного суспільного життя;
- формування креативних здібностей дітей та молоді;
- налагодження конструктивних відносин з місцевою владою.

Реалізація проекту потребує достатньо масштабної організаційної роботи – контактів з музеями, громадськими організаціями, навчальними закладами, органами влади (в багатьох випадках на виїзді), а також суттєвої зайнятості у методичній сфері. Враховуючи вразливість деяких цільових груп проекту (осіб з обмеженнями життєдіяльності), необхідним є залучення експертів в області корекційної освіти. Розроблені сценарії, рекомендації повинні тестуватися такими експертами. Для виконання проекту також необхідним є залучення професійних митців (в тому числі осіб з обмеженнями життєдіяльності), представників незалежних арт-групувань. Участь таких фахівців підвищує соціальну значущість заходів, педагогічний ефект і сприяє підвищенню мистецької цінності проекту.

Джерела та література:

1. Басилова Т. А. Биография Ольги Скороходовой [Електронний ресурс] / Музей Института коррекционной педагогики. – Режим доступу : <http://xn--e1adhj9a.xn----8kcmadfbxacgagmbj3bgaqdcguqaw3aba5a1i.xn--p1ai/peoples/skorohodova-olga-ivanovna/>
2. Воркшоп в Херсоні: вторгнення в класику вдалося! [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Херсонського міського центру молодіжних ініціатив «Тотем». – Режим доступу : http://totem.kherson.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=342
3. Новый подих культуры: спадщина, наповнена життям мистецтва. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Творчого центру ТЦК. – Режим доступу : <http://ccc-tck.org.ua/text/anons/20120215.html>
4. Скороходова О. Как я воспринимаю, представляю и понимаю окружающий мир / Скороходова О. [предисловие В. Н. Чулкова]. – М.: Педагогика, 1990. – 456 с.
5. Скороходова О. И. О восприятии и представлениях слепоглыми природы и произведений искусств. / Скороходова О. // Обучение и воспитание детей с недостатками в физическом и умственном развитии. – Москва, 1970. – №3. – С.56-76
6. Музей Блещунова: пишете письма [Електронний ресурс] / Odessa-daily. – Режим доступу : <http://odessa-daily.com.ua/news/piwite-pisma.html>
7. Арт-проект «Нитка» [Електронний ресурс] / Арт-вертеп. – Режим доступу : <http://artvertep.com/poster/9902/2/11368.html>
8. Шевцов А. Г. До питання про понятійно-термінологічне поле реабілітології / А. Г. Шевцов // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 19. – К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2008. – № 9. – С. 139 – 147.
9. Музей слепых в Израиле [Електронний ресурс] / Незабываемое путешествие в Израиль. – Режим доступу : <http://abctriponline.ru/dostoprimechatelnosti/muzey-slepyih-v-izraile>
10. Воробець У. У Львові клієнтів обслуговують у темряві / 032. Сайт міста Львів. – Режим доступу : <http://www.032.ua/news/292154>